

NAČELO ETNIČKE GRANICE I ETNIČKA RAVNOTEŽA U RAZGRANIČENJU JUGOSLAVIJE S ITALIJOM (1945-1977. g.)

Nada JAMAN
Historijski arhiv
Split

UDK 321.013 : 323.11 (497.1 : 45) »1945/1977«
Izvorni znanstveni članak
Ur. 1. 7. 1989.

U ovome radu donosi se historijat razgraničenja između Jugoslavije i Italije od prve konferencije Savjeta ministara vanjskih poslova pet velikih sila pobjednica u II. svj. ratu, preko Mirovne konferencije u Parizu, Londonskog sporazuma do Osimskog sporazuma. U tim pregovorima, jugoslavenska strana je zastupala princip »etničke granice« (granična linija koja bi u obje države ostavila minimum pripadnika druge narodnosti), a talijanska strana je tražila primjenu tzv. »etničke ravnoteže« (granica koja bi u obje države ostavila »jednaki« broj žitelja druge narodnosti).

Granica formirana Mirovnim ugovorom, od obje strane proglašena nezadovoljavajućom, daljnjim je bilateralnim pregovorima postala prihvatljiva za obje strane.

Savjet ministara vanjskih poslova pet velikih sila pobjednica u II. svjetskom ratu imao je prvobitnu instrukciju svojih vlada »da se utvrdi etnička linija između Jugoslavije i Italije, ostavljajući što je moguće manje stanovnika pod suverenitetom druge države«. Međutim, već u toku prve konferencije Savjeta održane u Londonu 11. IX - 2. X. 1945. g., pojavila su se očita odstupanja od prvobitne instrukcije, odnosno od načela etničke granice, koje je trebalo biti osnova mirovnog ugovora s Italijom.¹

Načelo etničke granice podrazumijeva podjelu dvaju naroda takvom graničnom linijom koja odvaja kompaktno naseljeni teritorij jednog naroda od kompaktno nase-

¹ Savjet ministara vanjskih poslova pet velikih sila pobjednica u ratu - SAD, Velika Britanija, Francuska, SSSR, Kina - osnovan je na Potsdamskoj konferenciji šefova antifašističke koalicije održanoj od 17.VII. do 2. VIII. 1945. Savjet je trebao pripremiti nacрте mirovnih ugovora s pobijeđenim osovinskim državama. Sklapanje mirovnog ugovora s Njemačkom odgađano je dok se »ne stvori odgovarajuća njemačka vlada«, pa je zato u prvi plan došlo sklapanje mirovnih ugovora s Italijom, Mađarskom, Rumunjskom, Bugarskom i Finskom. Prednost je data Italiji s obrazloženjem da je ona »prva između sila osovine koja je prekinula s Njemačkom, čijem porazu je i materijalno doprinijela, a sad se pridružila saveznicima protiv Japana«. Tekst zaključaka Konferencije u Potsdamu vidi u: Recent American Foreign Policy: Basic documents (1941-1951), New York 1952, str. 23-39. Američka, i vrlo brzo i engleska Vlada, zalagale su se za što povoljniji tretman Italije planirajući u njoj unosne investicije, ali i računajući na jugoslavensko-talijansku granicu kao međaš između kapitalizma i socijalizma u regionu Mediterana. Vidi: W. CHURCHILL, *Drugi svetski rat*, prev. Beograd 1967, sv. VI, str. 581-583; J. JERI, *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni*, Ljubljana 1961, str. 131.

ljenog teritorija drugog naroda. Bitna činjenica u primjeni načela etničke granice je da se u svakoj od susjednih država ostavi *minimum* pripadnika tuđe narodnosti. Međutim, primijeniti to načelo cijelim tokom granične linije gotovo da nije moguće, jer je u pograničnim krajevima najčešće prisutno miješanje naroda zbog geografskih, ekonomskih i političkih razloga. Stoga se pri određivanju granice između dvaju naroda trebaju uzimati u obzir svi ti faktori kako bi se zadovoljili njihovi uzajamni interesi. Problem se u takvim slučajevima javlja, a etnička granica se kao osnova razgraničenja mimoilazi, posebno ako su u pitanju vojno-politički ili ekonomski interesi moćnih država. U političkoj povijesti Evrope, a i drugdje u svijetu, ima niz poznatih primjera određivanja granične linije među državama neovisno o etničkoj kompaktnosti žitelja.

Najbliži primjer nam je jugoslavensko-talijansko razgraničenje nakon I. svjetskog rata. Radi iskustva kojeg smo tada imali ali i zbog okolnosti ratovanja Jugoslavije odnosno Italije u II. svjetskom ratu, naš narod je očekivao ispravak nepravde granice te je naša delegacija na konferencijama Savjeta ministara inzistirala na uspostavljanju etničke granice u njenom najvećem dijelu.

U rujnu 1945. g. Savjetu ministara uručen je jugoslavenski stav o razgraničenju s Italijom pod nazivom »Memorandum vlade DFJ o pitanju Julijske krajine i drugih jugoslavenskih teritorija pod Italijom«, dok je talijanski stav o razgraničenju s Jugoslavijom sadržavao »Memorandum o talijansko-jugoslavenskoj granici«.²

Jugoslavenski Memorandum od rujna 1945. g. opširno i argumentirano iznosi geografske, povijesne, etničke i ekonomske razloge zbog kojih Jugoslavija zahtijeva povratak čitave Julijske krajine³ matičnoj zemlji. Na temelju te argumentacije jugoslavenska delegacija je predložila Savjetu ministara da se kao osnovna granična linija između Italije i Jugoslavije uzme stara austrijsko-talijanska međa, koju bi trebalo tek na nekim mjestima ispraviti prema etničkoj granici. Prema jugoslavenskoj procjeni čitava Julijska krajina imala je 1945. g. oko 970.000 stanovnika, od kojih 650.000 Jugoslavena, a 320.000 Talijana (od kojih je polovica živjela u Trstu). Talijanske etničke grupe predstavljaju samo oaze u kompaktnom slavenskom području, pa one treba da slijede sudbinu čitave pokrajine, jer gradovi pripadaju svojoj pozadini i bez nje ne mogu izolirano živjeti. Jugoslavenska delegacija je inzistirala na etničkoj liniji i odbila je novostvorenu teoriju o »etničkoj ravnoteži« po kojoj bi Italiji i Jugoslaviji trebalo ostaviti brojčano jednake narodne manjine. Jugoslavenska delegacija je predložila da se na staroj austro-talijanskoj granici izvrše manje izmjene u cilju poboljšanja etničke granice, odnosno na tri mjesta zbog saobraćajnih i ekonomskih razloga. Za grad Trst jugoslavenska delegacija je predložila status sedme jugoslavenske federalne jedinice, dok bi sama tršćanska luka bila dobila status slobodnog pristaništa i olakšice u pogledu željezničkog tranzita.⁴ Razlozi zbog kojih je jugoslavenska delegacija zahtijevala takvu etničku liniju mogu se sažeti u nekoliko osnovnih argumenata:

² Memorandum vlade DFJ...Bgd. 26. VIII. 1945, ASSIP, PA 1945, F 14, Italija 17. Memorandum vlade DFJ...London 17. IX. 1945, Biblioteka SSIP, II, 14.917; Memorandum o talijansko-jugoslavenskoj granici, ASSIP, Mirovna konferencija u Parizu 1945/47, F 106, 107.

³ Julijska krajina je slovenski naziv za teritorij: Trst, Goriška, Gradiška, dio Notranjske Kranjske, Kanalska dolina, Istra bez Krka, i od 1924. g. Rijeka - što ga je poslije I. svjetskog rata anektirala Italija. Talijanski naziv za to područje je Venezia Giulia.

⁴ Memorandum vlade DFJ... 17. IX. 1945, isto, bilj. 2; A. BEBLER, *Za pravedne granice nove Jugoslavije*, Bgd 1949, str. 26-35; E. KARDELJ - S. Kosanović - Lj. Leontić, *Naša argumentacija*, Naprijed, Zagreb 1946, str. 10-21.

1. Sistem Dinarskih planina i Julijskih Alpi jasno dijeli Julijsku krajinu od sjeverne talijanske ravnice, označavajući tako prirodnu granicu;

2. Hrvati i Slovenci naseljeni su još od doba seobe u VII. stoljeću u kompaktnim masama u čitavoj Julijskoj krajini;

3. Romanstvo se, uz pomoć Venecije, održalo samo u malim primorskim gradićima na zapadnoj obali Istre te u Trstu i njegovoj okolici, ali su i tu, a posebno u unutrašnjosti, mase pučanstva ostale slovenske i hrvatske;

4. Rapallski ugovor o jugoslavensko-talijanskom razgraničenju od studenog 1920. nije bio slobodni sporazum dviju strana - ugovornica već talijanski imperijalistički diktat;

5. U periodu između dva rata ubrzana je denacionalizacija Julijske krajine;

6. Brojnu emigraciju Hrvata i Slovenaca iz tih krajeva fašistička vlast nadoknađuje imigracijom Talijana iz unutrašnjosti Italije;

7. Talijanstvo u Julijskoj krajini je posljedica imperijalističke politike Habsburške Monarhije i Italije;

8. Za vrijeme II. svjetskog rata u Julijskoj krajini je ubijeno 42.800 ljudi od strane fašista i nacista;

9. Odmah nakon kapitulacije fašističke Italije u čitavoj Julijskoj krajini, osim gradova, jedinu vlast predstavljali su NOO-i; Julijska krajina je dala Jugoslavenskoj armiji 45.000 vojnika;

10. Rapallska granica od 1920. g. bila je strateški ofanzivna talijanska linija. Zbog toga bi priključenje Julijske krajine Jugoslaviji osiguravalo mir na tome području.⁵

Talijanska argumentacija sadrži ove bitne teze:

1. Julijska krajina je već dvije hiljade godina »okružena romanstvom« - veće slavenske migracije počele su tek polovicom XIX. stoljeća, kao posljedica austrijske politike suzbijanja talijanskog iredentizma;

2. U Julijskoj krajini su postojali miroljubivi odnosi između narodnosti a stanovništvo slavenskog porijekla »spontano« je preuzimalo talijanski jezik i običaje;

3. Osnova novog razgraničenja između Jugoslavije i Italije treba da bude Wilsonova linija od 1919, uz slijedeće modifikacije: priključenje Italiji bazena Raše te otoka Lošinja i Cresa; autonomni status Rijeke u okviru Jugoslavije; međunarodna garancija za talijansku manjinu u Zadru.⁶

U slučaju prihvaćanja navedenih talijanskih zahtjeva talijanska delegacija je izjavila da će priznati internacionalizaciju trččanskog pristaništa s olakšicama za jugoslavenski promet. Izjašnjavajući se protiv zahtjeva Jugoslavije, talijanska Vlada je odbacila i odgovornost za fašističke zločine prema slavenskom stanovništvu.

Ako analiziramo talijanske prijedloge utvrdit ćemo da, uz formalno pristajanje na Wilsonovu liniju razgraničenja iz 1919. g., oni nastoje sačuvati i mnoge »tekovine« iz imperijalističkih diktata Jugoslaviji sadržanih u Rapallskom ugovoru iz 1920. g., Rimskim ugovorima od 1924. g., te Santa Margheritskim, Beogradskim i Nettunskim

⁵ Isto.

⁶ Memorandum o talijansko-jugoslavenskoj granici, ASSIP, Mirovna konferencija u Parizu 1945/47, F 106, 107; Memorandum suppletivo, ASSIP, Mirovna konferencija u Parizu 1945/47, F-I-(3)-4.

konvencijama. Prema talijanskom prijedlogu razgraničenja s Jugoslavijom Italiji bi, navodno, ostalo samo 100.000 Jugoslavena, dok bi 70.000 Talijana ostalo Jugoslaviji.⁷ Treba, međutim, istaći da je ova talijanska etnička procjena počivala na vrlo slabim temeljima, pa su je jugoslavenski delegati ubjedljivim argumentima tako pobili da su i anglo-američki zaštitnici talijanskih pretenzija bili prisiljeni da u svojim prijedlozima pomaknu Wilsonovu liniju - na zapad.⁸ Uspoređujući jugoslavenski i talijanski prijedlog razgraničenja jasno se vidi da im je i sama polazna osnova bila suprotna. Oni su bili temeljeni na potpuno različitoj analizi pa i procjeni statističkih podataka etničkog sastava spornog teritorija. Stoga, dok je jugoslavenska delegacija dosljedno zastupala princip etničke granice za novo razgraničenje s Italijom, talijanska delegacija lansirala je i uporno branila razgraničenje na osnovi »etničke ravnoteže«. Primjena teorije »etničke ravnoteže« u političkoj praksi jugoslavensko-talijanskog razgraničenja značila je da je, zbog malih talijanskih etničkih i jezičnih kolonija razasutih na istočnoj obali Jadrana, a bez međusobnog teritorijalnog kontinuiteta, trebalo otrgnuti znatan dio kompaktnog slovenskog, odnosno hrvatskog nacionalnog područja i predati ga Italiji, da se tako zadovolji novoizmišljeno »odštetno načelo«.

Velike savezničke sile prvenstveno su smatrale svojim zadatkom rješavanje problema granice između Italije i Jugoslavije, ali su kod toga polazile s pozicija svojih interesa, pa na taj način jugoslavensko-talijanski granični spor postaje u toku konferencija Savjeta ministara i tokom Pariške mirovne konferencije jedan od glavnih elemenata produbljivanja razdora među ratnim saveznicima. Prvu konkretnu odluku o jugoslavensko-talijanskoj granici donio je Savjet ministara u rujnu 1945. g. - odlučeno je da se formira Međusaveznička anketna komisija koja bi na spornom teritoriju ispitivala etnički sastav stanovništva radi određivanja granične linije koja bi ostavljala što je moguće manje stanovništva pod suverenitetom druge države.

Komisija je također u svojim prijedlozima trebala uzeti u obzir ekonomske i geografske karakteristike toga područja. Uz taj zadatak Komisija je trebala izraditi izvještaj o međunarodnom režimu korištenja luke Trst.¹⁰ Niz činjenica, kao ikasniji tok diskusije o talijansko-jugoslavenskoj granici upućuje na zaključak da su članovi Komisije stručnjaka pretežno radili po uputama svojih vlada.¹¹ Na taj se način i može objasniti činjenica da je međusaveznička Komisija stručnjaka predala Savjetu ministara umjesto jednog zajedničkog, četiri različita prijedloga jugoslavensko-talijanskog razgraničenja. Komisija je radila u vrlo napetoj političkoj situaciji - u mnogim mjestima toga teritorija česte su bile demonstracije stanovništva i sukobi naroda s policijom.¹²

Američki prijedlog razgraničenja između Jugoslavije i Italije ostavljao je Italiji jugoslavensku manjinu od 209.025 stanovnika, dok je u Jugoslaviji ostavljao 53.548 Talijana, ako se uzme u obzir austrijski popis stanovništva toga područja iz 1910. g. Prema jugoslavenskom popisu iz 1945. g. taj je odnos bio još nepovoljniji: 277.965

7 Poblježi vidi: J. B. DUROSELLE, *Le conflit de Trieste 1943-1954*, Bruxelles 1966, str. 102.

8 Zapadni eksperti služili su se statističkim podacima iz 1910, kao i talijanskim popisom iz 1921. g.

9 Vidi: A. BEBLER, n. dj.

10 Vidi: J. JERI, n. dj., str. 145-146.

11 Vidi: *Istra i Slovensko primorje*, Zbornik, Bgd 1952, str. 596-597; J. B. DUROSELLE, u knjizi: *Le conflict de Trieste*, n. dj., str. 220, tvrdi da su jedino sovjetski stručnjaci imali detaljne instrukcije svoje Vlade.

12 Vidi: *Istra i Slovensko primorje*, n. dj.

Jugoslavena u Italiji, prema 46.584 Talijana u Jugoslaviji. Engleski prijedlog linije razgraničenja ostavljao je, prema popisu iz 1910. g., Jugoslaviji 83.911 Talijana, a Italiji 188.457 Jugoslavena, dok bi prema popisu iz 1945. g. ostalo 244.404 Jugoslavena a samo 49.823 Talijana izvan domovine. Oba ta prijedloga bazirala su se na Wilsonovoj liniji iz 1919. g. i nisu bili dovoljno argumentirani već su bili primjena mehaničke podjele kompaktno naseljenog jugoslavenskog teritorija.

Francuski prijedlog nastoji se pridržavati kriterija tzv. etničke ravnoteže, pa je predstavljao dosta povoljnu platformu za pregovore o novoj talijansko-jugoslavenskoj granici.

Sovjetski prijedlog bio je najbliži jugoslavenskom zahtjevu etničke granice. Prema tome prijedlogu jugoslavensko-talijanska granica išla bi zapadno od Tržiča i Gorice, dajući Jugoslaviji također i Trst i, na sjeveru, gotovo cijelu Kanalsku dolinu.¹³

Sadržaj navedenih prijedloga otkriva njihov prvenstveno politički podtekst: nastojanje oko proširenja, odnosno konsolidacije vlastite sfere utjecaja na tome području.

Na konferenciji Savjeta ministara održanoj 25. IV-16. V. 1946. g. u Parizu, jugoslavenska delegacija je detaljno obrazložila razloge svog neslaganja s prijedlozima Komisije. Jugoslavenska delegacija ukazala je na činjenicu da američki i engleski prijedlog granične linije nije poštivao ni načelo »etničke ravnoteže« premda su oni sami to načelo stvorili. Jugoslavenska delegacija odbila je da primi bilo koji od navedenih prijedloga ostajući kod svog zahtjeva izraženog u Memorandumu od rujna 1945.¹⁴ Talijanska delegacija isto je ostala kod svog prvobitnog zahtjeva da nova granica prema Jugoslaviji bude nešto izmijenjena Wilsonova linija.¹⁵

Mirovni ugovor s Italijom bio je tek jedan od mirovnih ugovora kojima je trebalo utvrditi i konsolidirati novu raspodjelu utjecajnih sfera u svijetu, pa ni jednoj od sila pobjednica nije bilo u interesu da zbog pojedinačnog pitanja zapostavi svoje šire interese.¹⁶ Stoga su na zatvorenim sjednicama Savjeta počela konkretna pogađanja ministara vanjskih poslova četiriju velesila u želji da se postigne općeprihvatljiv kompromis velikih, a bez naročitih obzira za neposredne jugoslavenske i talijanske interese. Nakon dužih pregovora prihvaćena je kao baza za daljnje razgovore granična linija koju je predložila komisija francuskih stručnjaka.

Američki predstavnici su zatražili da, ukoliko se prihvati francuska linija razgraničenja, treba izvršiti plebiscit na teritoriju između američke i francuske linije, na što su sovjetski predstavnici tražili plebiscit na čitavom području Julijske krajine. Međutim protiv sovjetskog prijedloga složili su se Amerikanci, Britanci i Francuzi, pa je plebiscit kao način za rješenje spora potpuno odbačen. U daljnjem toku pregovora Sovjetski Savez je postepeno počeo popuštati u pravcu kompromisnog francuskog rješenja, očekujući očito koncesije svojih partnera na drugoj strani kod sklapanja mirovnih ugovora s Mađarskom, Bugarskom i Rumunjskom; vjerojatno je i nastojao da

¹³ Podaci prema: V. DEDIJER, *Pariska konferencija*, Beograd 1948, str. 49-50; usporedi i: DUROSELLE, n. dj., str. 220-221.

¹⁴ Vidi pobliže: *Istra i Slovensko primorje*, n. dj., str. 597-598.

¹⁵ Wilsonovoj liniji najbliži je bio američki prijedlog. Međutim, linija za jugoslavensko-talijansku granicu koju je zacrtao predsjednik SAD W. Wilson 1919. g. bila je predložena kao kompromis u sasvim drugačijim vojno-političkim uvjetima.

¹⁶ Vidi: J. B. DUROSELLE, n. dj., str. 223-224.

kompromisnim stavom olakša položaj talijanskoj Komunističkoj partiji uoči izbora za Republiku.¹⁷

Učesnici u konferencijama Savjeta ministara i dalje su se sporili oko statusa grada Trsta. Ipak, 2. VII. 1946. g. postignuta je suglasnost o jugoslavensko-talijanskom razgraničenju u slijedećim tačkama: da teritorij istočno od francuske linije treba pripasti Jugoslaviji, a teritorij zapadno od te linije podijelit će se u dva dijela na način da će Italiji pripasti Beneška Slovenija, Kanalska dolina, Gorica i Tržič. Od teritorija između Devina i Trsta, te Trščanske općine i dijela Istre (Kopar, Izola, Piran, Umag, Buje, Grožnjan, Novigrad) do ušća rijeke Mirne formirat će se Slobodni teritorij Trsta (STT).¹⁸ Taj sporazum članica Savjeta o jugoslavensko-talijanskoj granici bio je zainteresiranim stranama upravo nametnut. Jugoslavenski kompromisni prijedlozi o STT nisu naišli na razumijevanje saveznika.¹⁹ Sovjetski Savez je zbog svojih razloga pristao na kompromis do kojeg je došlo najviše zaslugom francuskog ministra vanjskih poslova. Francuzi su, vjerojatno, za to očekivali ruske protuusluge u rješavanju problema svojih granica (Saar). Na taj način je francuska linija s načelom »etničke ravnoteže« ostala baza za kompromis četiriju velesila o tom pitanju. Jugoslavija, iako ratni saveznik, morala je prihvatiti diktat.

Prijedlog Savjeta ministara vanjskih poslova trebala je prihvatiti Mirovna konferencija u Parizu.²⁰ Centralni problem Mirovne konferencije i dalje je bio problem jugoslavensko-talijanske granice i pitanje statusa STT; na ta pitanja se odnose 42 od ukupno 78 članova Mirovnog ugovora s Italijom.²¹ Jugoslavenska delegacija je nastojala na sjednicama Konferencije i dalje postići korekturu granične linije smatrajući da »etnička ravnoteža« kako je primijenjena od strane zapadnih saveznika »omogućava Italiji da pretendira na sve one jugoslavenske teritorije na kojima ima stanovnika koji govore talijanskim jezikom«.²²

Načelo etničke ravnoteže preferiralo je činjenicu talijaniziranih gradića u Istri nasuprot činjenice kompaktnog slavenskog teritorija koji okružuje te jezične otoke. Ako se htjelo potpuno dosljedno primijeniti načelo etničke ravnoteže, onda je u broj naših sunarodnjaka koji stanuju s druge strane granice trebalo uračunati i sve one

17 Isto, str. 225-226.

18 Daljnje tačke ovog sporazuma odnose se na uređenje STT, što ne ulazi u predmet ove teme, te ih nećemo posebno navoditi. Vidi pobliže o tome: J. JERI, n. dj., str. 155-158; J. B. DUROSELLE, n. dj., str. 229.

19 Jugoslavenski kompromisni prijedlozi za status Trsta, ASSIP, Mirovna konferencija u Parizu 1945/47, F 132.

20 Mirovna konferencija koja je zasjedala u Parizu od 29. VII. do 15. X. 1946. imala je samo savjetodavni značaj. U radu Konferencije sudjelovali su predstavnici 21 države, kao i 7 država bez prava glasa ali s mogućnošću iznošenja svojih mišljenja. Značajna razlika između ove Konferencije i Mirovne konferencije u Versaillesu 1919. bila je dozvola prisustvovanja predstavnika pobijeđenih zemalja s kojima se sklapao ugovor. Savjet ministara vanjskih poslova savezničkih sila pobjednica koji je izradio nacrt ugovora, bio je također ovlašten da donese i konačni tekst Mirovnog ugovora. Poslovnikom Mirovne konferencije određeno je više radnih tijela - komisija. Usprkos odluci Savjeta da se za usvajanje preporuka Konferencije zahtijeva dvotrećinska većina, Konferencija je prihvatila odluku da se Savjetu dostavljaju preporuke usvojene prostom većinom. Savjet ministara savezničkih sila na svojem posljednjem zasjedanju u New Yorku, XI-XII.1946, donio je konačnu redakciju mirovnih ugovora s pobijeđenim državama. Vidi: *Recent American Foreign Policy*, n. dj., str. 46-67; V. DEDJER, n. dj., str. 44-48.

21 To su bili slijedeći članovi ugovora: čl. 1-13 i aneks 1 i 2, čl. 14-37 i aneks 9, čl. 38, 64, 72, 75-78.

22 Vidi pobliže: A. BEBLER, *Za pravedne granice nove Jugoslavije*, n. dj., str. 39-68.

Jugoslavene koji žive na Apeninskom poluotoku (npr. u Campobasso, Abruzzi), kad su se već brojili i Talijani iz Zadra i dalmatinskih otoka. Stoga je naša delegacija argumentirano tvrdila da načelo etničke ravnoteže dozvoljava i najproizvoljnije granice.²³ U cilju da se postigne sporazum Jugoslavija je bila spremna da prihvati internacionalizaciju grada Trsta, ali je zahtijevala da područje STT bude svedeno na usku okolicu grada Trsta. Također je zahtijevala da Trst bude u dovoljnoj mjeri povezan s Jugoslavijom, a preko nje s drugim državama Evrope.²⁴ U daljnjem radu Mirovne konferencije naša delegacija je predložila, kao krajnji ustupak, da se Italiji ostavi polovica Kanalske doline, veliki dio Beneške Slovenije, dio Goričkog okruga, te kontrola nad otocima u Tršćanskom zaljevu.²⁵ Jugoslavenski prijedlog podržale su na Mirovnoj konferenciji delegacije Čehoslovačke, Poljske, Ukrajine i Bjelorusije, dok se delegacija SSSR-a strogo pridržavala sporazuma postignutog u Savjetu, 2. VII. 1946. g. Italija je, međutim, nastojala izboriti u svoju korist naknadne ispravke već usvojene francuske linije, postavljajući zahtjev za proširenje STT do Pule i na dvije lokacije u dolini rijeke Soče. Na završnoj plenarnoj sjednici Mirovne konferencije, 9-10. X. 1946, za francusku liniju razgraničenja glasalo je 14 država (SAD, SSSR, Velika Britanija, Francuska, Kina, Italija, Australija, Novi Zeland, Južnoafrička Unija, Grčka, Holandija, Brazil, Kanada); protiv je glasalo 5 država (Jugoslavija, Čehoslovačka, Poljska, Bjelorusija, Ukrajina) dok su se dvije suzdržale od glasanja (Belgija, Etiopija). Obje direktno zainteresirane strane bile su nezadovoljne ishodom glasanja. Stoga su se predstavnici talijanske i jugoslavenske vlade pokušali sami sporazumjeti. Taj pokušaj direktnih pregovora također nije dao željene rezultate, jer su američka i britanska diplomacija dale na znanje obim stranama da neće pristati na odstupanje od rješenja koje je donio Savjet ministara vanjskih poslova četiriju sila.²⁶ Posljednji pokušaj naše delegacije da liniju etničke ravnoteže poboljša u smislu etničke granice također nije uspio, a odnosio se na korekciju kojom bi Jugoslaviji pripao grad Gorica, koridor Trst-Tržić, te dio Istre - kasnija zona B u STT.²⁷

Otvoreni problem STT stalno je predstavljao jednu od glavnih kriznih tačaka u poslijeratnoj Evropi. Talijanska diplomacija je uporno nastojala pridobiti saveznike za reviziju Mirovnog ugovora i priključenje STT Italiji. U općoj konfrontaciji Istoka i Zapada pitanja organizacije STT i imenovanja njegovog guvernera postaju sve složenija.²⁸ Italija upravo u to vrijeme ulazi u područje koje je Marshallovim planom (European Recovery Program) bilo predviđeno za ekonomsku obnovu, a ubrzo zatim i u Atlantski pakt.²⁹ Istovremeno, naša se zemlja našla u nezavidnom položaju zbog in-

23 Isto.

24 Vidi poblize: E. KARDELJ, *Govori na Pariškoj konferenciji*, Beograd 1947, str. 42-61.

25 Vidi: A. BEBLER, n. dj., str. 67-68.

26 Vidi: J. JERI, n. dj., str. 180-183. Sovjetska delegacija izjasnila se za carinsku uniju između Jugoslavije i STT, ali je svoj prijedlog povukla 11. XII. Vidi: J. JERI, n. dj., str. 184.

27 Isto.

28 Najvažniji dokument o uređenju STT prema Mirovnom ugovoru (prilog VI) bio je Stalni statut STT. Osim njega, uređenje toga područja, posebno odnose prema drugim državama, reguliraju i ovi dokumenti: Instrument o privremenom režimu STT (prilog VII Mir. ugovora), Instrument o slobodnoj luci Trst (prilog VIII), Tehničke odredbe o STT (prilog IX) i Ekonomske i finansijske odredbe o STT (prilog X). Vidi: Međunarodni ugovori FNRI, sv. 4, 1947, Službeni list FNRI, br. 7/1947. Provođenje tih dokumenata u praksi, a kao najvažnije, suglasnost o ličnosti guvernera toga područja, nije se moglo postići što je onemogućavalo funkciju čitavog mehanizma organizacije STT.

29 Vidi poblize: J. B. DUROSELLE, n. dj., str. 507-516.

formbirovske kampanje.³⁰ Koristeći se podrškom zapadnih saveznika Italija od početka 1948. provodi administrativnu reorganizaciju u zoni A, a isto tako i političku diskriminaciju prema stanovnicima slovenske i hrvatske nacionalnosti. SAD, Velika Britanija i Francuska također ocjenjuju da mogu jednom tripartitnom deklaracijom STT vratiti pod talijanski suverenitet. Jugoslavenska vlada na to oštro protestira, a SSSR u Vijeću sigurnosti UN također ne daje pristanak na takvo jednostrano rješenje. Ipak, i dalje se nastavlja »tiha« aneksija STT Italiji.

U vezi s novim međunarodnim položajem Jugoslavije, stav zapadnih saveznika utoliko se izmijenio što oni sad upućuju Italiju na direktne pregovore s Jugoslavijom. Međutim, dijalog jugoslavenskih i talijanskih predstavnika, vođen s prekidima od 1950. do 1954, ostaje bez zadovoljavajućeg rješenja.³¹ Italija je tada zaprijetila saveznicima da će istupiti iz Atlantskog pakta, na što su vlade SAD i Velike Britanije, polovicom 1952, pristale da se između STT i Italije provede realna unija. Protiv te odluke koja je značila grubo kršenje Mirovnog ugovora istupile su odvojeno i Jugoslavija i SSSR. Odlučnost naše Vlade da, i po cijenu oružanog otpora, spriječi kršenje prava na mogućnost ravnopravnih pregovora i što pravednija rješenja granice s Italijom, navela je zapadne saveznike na popuštanje. Završna etapa rješavanja toga spora odvijala se u toku 1954. g. kada je u Londonu, 5. X, potpisan Memorandum³² kojim se ukida vojna uprava u STT, zona A je pripala Italiji, a zona B Jugoslaviji uz još neke manje korekcije granične linije. Novom granicom Jugoslaviji je bilo vraćeno 7.382 m² nacionalnog teritorija s 470.527 stanovnika, vratio joj se i puni suverenitet nad istočnom obalom Jadrana i spriječen je pokušaj da Trst postane trajna ratna baza na Jadranu.

Londonski sporazum, iako je rješavao neke od bitnih pograničnih pitanja, nije obuhvatio sva pitanja niti je mogao dati konačna rješenja za normaliziranje života u pograničnom području. Ipak, taj sporazum označava novu etapu u povijesti jugoslavensko-talijanskih odnosa: direktnih pregovora dvaju ravnopravnih naroda (država) u cilju dobrosusjedskih odnosa i poboljšanja uvjeta života stanovnika pograničnog teritorija. Takva praksa se nastavlja i Osimskim ugovorom od 10. XI. 1975. kad je postignuta suglasnost o jugoslavensko-talijanskim granicama na kopnu i moru, o manjinama i o državljanstvu i dr. te je Londonski memorandum iz 1954. stavljen izvan snage.³³

S obzirom na nastojanja da se, u novim uvjetima i na ovim prostorima stvori miroljubiva koegzistencija i zanemari povremeno kvarenje susjedskih odnosa ekscesima manjih iredentističkih grupa, u okvirima važećih državnih ugovora, naša ocjena jugoslavensko-talijanskog razgraničenja nakon II. svjetskog rata dobiva danas drugačiju dimenziju. Naime, danas možemo reći da je kombinacija etničke granične linije i te-

³⁰ Politika ekonomskog i vojnog pritiska na FNRI i KPJ koju je vršio SSSR, odnosno CK SKP(b) i druge socijalističke zemlje, od 18.III.1948. kroz idućih nekoliko godina, znatno je otežala položaj naše zemlje u rješavanju drugih, a posebno ovih pograničnih pitanja. Vidi pobliže o tadašnjim odnosima Jugoslavija-Italija-saveznici kod J. JERJ, n. dj., str. 221-223.

³¹ O prijedlozima za rješenje spora oko STT u tom periodu vidi opširnije: Josip BROZ TITO, *Govori i članci*, Zagreb 1959, sv. V, str. 144-158; *Relazioni internazionali*, Milano, br. 29, 1951; *Borba* od 19.V.1952; *Borba* od 7.IX.1953. i dr.

³² Memorandum o suglasnosti između vlade Italije, Ujedinjene Kraljevine, SAD i Jugoslavije o STT s priložima i pismima odobrila je Savezna narodna skupština 25.X.1954. g.

³³ Vidi: Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, br. 1, 1977 - o izvršenju ratifikacije Osimskih ugovora.

orije tzv. etničke ravnoteže, nastavkom pregovora između zainteresiranih država, u krajnjoj točki dala pozitivan rezultat, i otvorila mogućnost sve veće suradnje. Možemo govoriti o Mađunarodnom ugovoru koji je u trenutku donošenja proglašen nezadovoljavajućim, a ipak tokom vremena postao osnova za daljnje dogovore između Italije i Jugoslavije. Možemo govoriti o graničnoj liniji koja je postala najotvorenija granica između istočne i zapadne Evrope, o granici mira i sporazumijevanja.

SUMMARY

THE ETHNIC PRINCIPLES APPLIED IN THE BORDER AGREEMENTS BETWEEN YUGOSLAVIA AND ITALY (1945-1977)

Nada Jaman

Since September 1945 the Allies' foreign ministers had more talks on the new borders to be drawn between Yugoslavia and Italy. The Allies' proposals were motivated by their respective interests and their belief in their exclusive right to have a final say in almost all post-war border questions put on the agenda. The big powers were inclined to exploit these as well as other issues to set the stage for their future political moves. The Yugoslav arguments in relation to the border dispute with Italy departed from the principle of ethnic boundaries. In other words, the Yugoslav party advocated the need to define the borders in a way which would leave in each state a minimum number of members of the other ethnic group.

The Italian party insisted on the »ethnic equilibrium« to be applied to the disputed territory, with the borderlines to be drawn in a way which would leave in each state an »equal« number of the other nationality.

How and why the »ethnic equilibrium« prevailed over the »ethnic borders« in the post-war Yugoslav-Italian border settlements can be explained by growing differences among the big powers. That is why an allies' mediation committee, set up with the task to establish the actual state of affairs in the disputed border area, submitted to the Four Powers' Ministerial Council four different proposals instead of one. At its closed sessions the Council accepted the French proposal, which, however, left many problems unsolved, such as that of Trieste and its immediate surroundings. Anyway, the Paris Peace Conference of February 1947 accepted the French proposal on the Yugoslav-Italian border, although neither interested party was satisfied with it.

The Free Territory of Trieste was one of the most acute crisis spots in Europe until 1954 when an agreement was reached in London to fix the Yugoslav-Italian border by abolishing the Free Territory of Trieste i.e. its Zones A and B.

Minor border adjustments and other important arrangements were being made in the next twenty years between the two states, which was all crowned by the Osim/Ancona Agreement ratified by the Parliament of Yugoslavia in 1977.

In view of the need to maintain friendly coexistence in this area under the new conditions, one can say today that a combined concept of »ethnic borders« and »ethnic equilibrium« has ultimately produced optimum results. The international agreement of 1947, considered unsatisfactory at the time, has proved after all to be acceptable to both parties. For the border solution outlined by that agreement has, in spite of all, been serving as a basis for continued negotiations and cooperation between Italy and Yugoslavia.

RIASSUNTO

IL PRINCIPIO DEI CONFINI ETNICI E DELL'EQUILIBRIO ETNICO NELLA DETERMINAZIONE DEI CONFINI TRA JUGOSLAVIA E ITALIA (1945-1977)

Nada Jaman

Dal settembre 1945 il Consiglio dei Ministri degli Esteri delle potenze vittoriose della seconda guerra mondiale avvia il dibattito sui nuovi confini jugo-italiani. Le proposte degli alleati relative alla delimitazione delle nuove frontiere tra Italia e Jugoslavia partono ciascuna dai propri interessi, reputando di avere il diritto praticamente esclusivo di risolvere le questioni confinarie poste all'ordine del giorno. Com'era già capitato in altri casi, anche questa volta le grandi potenze cercano di inserire nella questione in predicato le basi di eventuali loro mosse politiche future. La nostra argomentazione, quanto ai confini con l'Italia, si fondava sul principio dei confini etnici, ossia si perorava la causa di una tale linea di demarcazione che lasciasse nei due Stati il minimo di appartenenti all'altra etnia.

La parte italiana puntava sul cosiddetto «equilibrio etnico» per la fascia confinaria contestata, ovvero su una linea di frontiera che lasciasse in entrambi gli Stati un numero «uguale» di abitanti dell'altra etnia.

Come e perchè la teoria dell'«equilibrio etnico» abbia prevalso sul principio del confine etnico, della continuità etnica nella delimitazione delle frontiere jugo-italiane dopo la seconda guerra mondiale, può trovare una chiave di lettura nel sempre più aperto disaccordo tra le grandi potenze alleate negli anni immediatamente seguenti al secondo conflitto mondiale. Motivo per cui la Commissione d'indagine interalleata, che avrebbe dovuto accertarsi sul posto della reale situazione esistente nell'area di confine in contestazione sottopose al Consiglio dei Ministri non una congiunta ma quattro proposte diverse. Alle sedute a porte chiuse del Consiglio dei Ministri venne accettata la proposta francese. Anch'essa, tuttavia, lasciava aperte parecchie questioni confinarie irrisolte, ed in particolare il problema di Trieste e del suo immediato retroterra. La Conferenza della Pace, tenutasi a Parigi nel febbraio 1947, accetta la proposta francese relativa ai confini jugo-italiani, nonostante tale decisione non soddisfi né l'una né l'altra delle due parti in causa, direttamente interessate.

Dei focolai di crisi che affliggono l'Europa dopo la seconda conflazione mondiale, i problemi relativi al Territorio Libero di Trieste sono i più acuti fino al 1954, quando con gli Accordi di Londra si fissa in confine tra Italia e Jugoslavia e si abolisce il Territorio Libero di Trieste, rispettivamente le zone A e B.

Vent'anni dopo si operano ulteriori ritocchi a questi confini e si regolano altri importanti rapporti tra Italia e Jugoslavia coi Trattati di Osimo/Ancona, ratificati dall'Assemblea della RSFJ nel 1977.

Dati gli sforzi che si compiono per creare in quest'area, in nuove circostanze, una coesistenza pacifica tra i popoli, oggi possiamo asserire che la combinazione tra confini etnici e il cosiddetto equilibrio etnico ha prodotto, in fin dei conti, un risultato positivo. Così possiamo parlare di un trattato internazionale che, all'atto della sua emanazione, nel 1947, era stato dichiarato insoddisfacente, col passare del tempo si è rivelato una soluzione accettabile per ambo le parti. La linea di confine disegnata dal Trattato suddetto è diventata comunque la base per ulteriori accordi di collaborazione tra Italia e Jugoslavia.